

ORTUTAY
GYULA
(1910–1978)

Töredékek Ortutay Gyula arcképéhez

Drága barátom, hogy dideregtem.....
Hogy rettegtem a szót, ma is elmenekültem előle.
Félsorokat róttam.

(Radnóti Miklós: Ötödik ecloga)

Igen, rettegtem és még mindig rettegem a szót arról, hogy a drága barát, Ortutay Gyula március 22-én örökre eltávozott közülünk. Legszívesebben csak némán, közös emlékeinkre borulva gondolkoznék felőle és mondanék nemet azoknak, akik nekrológot kérnek tőlem. Mégsem hallgathatok róla, mint ahogy nem hallgathattam sok más elköltözött barátunkról sem, mert Ortutay Gyulával együtt vallottam és vallom, hogy „a barátság nem hamisítja meg ítéletünket, nem ragad túlzásokra, inkább a jó tanú becsületességét adja...” De a következő sorok szintén őtöle valók: „S van némi tapasztalatom arról is, hogy ez a tanúságtétel nem is egyszer szükségszerű, sarkalló kötelesség. Ha a barát, a tanú nem szól, szívesen hallgatnak mások...”

Most rajtam lenne tehát a sor, hogy szóljak Róla, és különösen arról, amire talán jó tanú lehetnék, de minduntalan megbicsaklik a tollam, s nem csak a még élesen sajgó, friss fájdalomtól. A pálya lenyűgöző gazdagsága is elbátortalanít. Hogyan is tudnám a halotti koszorúk kötelező gyorsaságával összeszóni valamennyi szálát? Jó előre bevallom, hogy mindössze csak egy sebtében és alig néhány vonással megrajzolt arcképtöredék felvázolására telik erőmből. Leginkább nehéz gyermekkoráról és kora ifjúságáról. Már csak azért is, mert ő maga csak ritkán és mindig szemérmesen visszafojtott szavakkal írt vagy nyilatkozott felőle.

1910. március 24-én Szabadkán született, így mindössze csak két nap választotta el attól, hogy megérje a hatvannyolcadik esztendőt. A család nem sokkal születése után Szegedre költözött. Gyula nyolcéves volt, amikor atyja, Ortutay István, a há-

nyatott sorsú és tollú újságíró, Tömörkény, Móra és Juhász Gyula pályatársa (akinek leginkább talán a *Bűnös emberek* című kötete biztosít valamilyes helyet a régi Szeged publicistái között) tragikus körülmények között elhunyt. Csak egy kis könyvtárat s a proletársorhoz közelálló szegénységet hagyott négy árvájára és a nyugdíj vagy bármiféle támogatás nélkül maradt özvegyre. Így Gyulának, a legidősebb fiúnak, már jó korán a házitanítótság, sőt néha egyenesen a napszámos munka nehezen szerzett filléreivel kellett könnyítenie a meg-megújuló gondokon.

Huszadik évében járt, amikor a bölcsészeti kar folyosóján megismerkedtem vele. Olyan vézna volt, hogy majd elfújta a szél, mégis állandóan mozgott, kíváncsiskodott és minduntalan magára terelte a figyelmet. Némiképp talán azáltal is, hogy szegényes, agyonhordott ruhában és abban a Móra Ferenctől kapott viseltes télikabátban járt-kelt közöttünk, amelynek bő redői között kétszer is elfért volna. Sovány, vérszegény testét azonban már akkor az a sokféle zététekintő intellektuális nyugtalanság élte, amely személyiségének élete végéig egyik jellemző tulajdonsága maradt.

Kiváló professzoraink szinte versenyeztek egymással, hogy megnyerjék stúdiumaiknak, ő maga azonban nem sietett a döntéssel. Az egyetemre még azzal a szándékkal iratkozott be, hogy klasszikus filológus lesz, de egy kötetnyi vers is ott rejtőzött íróasztala fiókjában. Az ókori szerzőktől azután hamarosan Sík Sándornak egy új professzori nemzedéket elindító szemináriuma hódította el. Annak viszont a közoktatásügy későbbi minisztere vette nagy hasznát, hogy Várkonyi Hildebrand pedagógiai-lélektani szemináriumában is szorgalmasan dolgozott.

*

Bizonyára széles körű érdeklődése is belejátszott abba, hogy végül a sokféle stúdiummal érintkező „embertudományt”, az etnológiát választotta (ahogy ő is mondta egyik visszaemlékezésében), a néprajz akkori professzora, Solymossy Sándor előadásainak hatására. A tudós pályaválasztását, és különösen életművét azonban épp úgy nem lehet egy-egy könnyen leírható hatással megmagyarázni, mint az írókét. Régi igazság, hogy minél gazdagabb, színesebb a pálya, eredményei annál többfajta objektív és szubjektív indításból születnek meg. Jómagam meg vagyok győződve arról, hogy amikor Ortutay Gyula első ízben belépett a néprajzi szeminárium aijtáján, már predisponálva volt arra a hatásra, amelyet az ott hallottak gyakoroltak rá.

Gimnazista korában ő is, mint nemzedékünkéből sokan, és nem a legrosszabbak, Szabó Dezső romantikájáért lelkesedett s ez talán már önmagában elég lett volna ahhoz, hogy érdeklődni kezdjen a paraszti kultúra iránt. A néprajz tudósának későbbi pályáját leginkább mégis az készítette elő, hogy mihelyt belépett az egyetem kapuján, jó ösztönrel a Bethlen Gábor Kör fiataljaihoz csatlakozott. Ezek a fiatalok Buday György vezetésével nemrégiben kezdték el a falukutató-mozgalom egyik legelső megnyilvánulásaképp számon tartott tanyai kiszállásokat, hogy a kegyetlen paraszti valóság közelebbi megismerése hamarosan szertefoszlassa bennük a romantikus látásmód maradványait. A tudós professzor szemináriuma sem romantikára, hanem az objektív vizsgálat igényére nevelte Ortutay Gyulát, s a két hatás hamarosan összefonódott egymással. És még egy harmadikkal is, Szeged város „varázsával és megkötő erejével”, s különösen a szegedi néprajzosok, folkloristák, a Kálmány Lajosok, a Tömörkények ekkor már csaknem elfelejtett hagyományával, amelynek nemsokára épp ő lesz hivatott ébresztője. A hagyománynak azonban csak az értékes, maradandó vonásait becsülte. Doktori disszertációjában máig is érvényes módon azt a korábban provinciálisnak tartott Tömörkényt fedezte fel, aki valójában egy kemény realizmus jegyében fordult el a Tisza-parti népiesek idillikus parasztlátásától, jól meglátva azt, hogy „a Dankó-nóták, zsíros vacsorák, jókedvű parasztanekdóták, politikai frázisok mögött ott súlyosodott a kivándorló szegedi nincstelen zsellér árnyéka, a messze földet bejáró, kopott, mogorva kubikos...”

*

Sok egyéb írása is némiképp szegedi íróvá teszi az ifjú Ortutay Gyulát. Több mellet A magyar népi szabadtéri játékról írt tanulmánya, amelyre még mindig érdemes lenne épp Szegeden felfigyelni.

A tudós kutató objektivitását a népe iránt érzett elkötelezettség bensőséges lírájával összeolvasztó, artistikus esszéstípusa szintén Szegeden, az egymást biztató és bíráló Művészeti Kollégiumban, Radnóti verseinek, Buday György fametszeteinek, az első szabadtéri játékok rendező Hont Ferencnek és az irodalomtörténet új módszereivel kísérletező Tolnai Gábornak társaságában született meg.

A tudós írásoknak rendszerint csak tudományos eredményeit nézik, és csak ritkán figyelnek fel a valóban nagy tudósoknak arra a tulajdonságára, hogy nemcsak okos érvekkel, a művészi megformálás erejével is tudnak szólni. Ortutay Gyula írásait is mindvégig az író jó tulajdonságai jellemezték, a széppróza eszközeinek igényes használatával mellett az a szándék is, hogy ne csak a tudomány zárt világának, hanem szélesebb olvasóközönségnek szóljon. Már az ifjúkori írásai, közöttük székely népballadák, majd a nyíri és rétközi parasztmesék elé írt bevezetései, vagy a *Parasztágunk élete* című kis kötet épp esszészerű megfogalmazásukkal szereztek meg neki olyan nagy íróink megbecsülését is, mint Móricz Zsigmond és Babits Mihály. Az utóbbi különben hamarosan barátságába fogadta. De a három későbbi tanulmánykötetében összegyűjtött színes, eleven írásai szintén arról beszélnek, hogy az író igényességét és közlési vágyát még a tudományos pálya, a tanszék, az Akadémia és a közélet gondjai, fáradtságai között sem adta fel.

Azt, hogy a magyar néprajz, amelynek világszerte becsületet szerzett mit köszönhet neki, tudóstársainak kell majd elmondaniok, és bizonyára hamarosan meg is teszik. Annyi azonban a távolabbi szemlélő számára sem kétséges, hogy az új utakat kereső és megmutató népmese-kutatásai mellett a fáradságot nem ismerő szervező munkája is a magyar néprajz, sőt az egész magyar tudományosság nagyjai közé emeli, s hogy ez a nagyság a halál távlatával csak tovább növekedik majd. Szobra máris odakívánczozik a szegedi Pantheon nagy magyar tudósainak társaságába és ifjúkorának barátja, Radnóti Miklós mellé. De nemcsak a tudós jogcímén.

*

Az egyetemi évektől kezdve, amikor a Szegedi Fiatalok körében összehatalálkozott a munkásmozgalommal, a magyar progresszió csaknem minden jelentős megmozdulásában komoly, sok esetben kezdeményező szerepe volt. A Történelmi Emlékbizottságban, a Márciusi Frontban, a Magyar Munkaközösségben, a Kisgazda Párt baloldalán már a Rádiót újjáépítő elnök, a közoktatásunk új alapjait lerakó miniszter, a Hazafias Népfrent főtitkára, a mindig tevékeny képviselő, az akadémikus készült fel későbbi feladataira. A változatos közéleti pálya állomásainak és eredményeinek még csak felsorolása is hosszú oldalakat venne igénybe. Ettől most már csak azért is eltekinthetnek, mert a nálamnál közelebbi politikus pályatárs, Bognár József a közeljövőben nyomtatásban is megjelenő halotti búcsúztatója sokkal élményszerűbben szólhatott róla, mint ezt jómagam megtehetném. Azt azonban az egykori munkatárs jogán is tanúsíthatom, hogy sokféle munkahelyére soha sem csak tudását, buzgóságát, elkötelezettségét hozta magával, igaz emberségét is. Agilis munkájának példamutatásával, társaiba vetett bizalommal s e bizalomból is táplálkozó derűvel vezetett, inspirált, lelkesített még azokban az időkben is, amikor máshonnan gyakran csak parancsszavak harsogtak felénk.

Iskoláink, egyetemeink, múzeumaink és a rádió máig azokon az alapokon fejlődnek tovább, amelyek lerakásában annak idején ő vállalta az egyik legnagyobb, de minden esetre a legnehezebb és talán a leghálátlanabb szerepet. És ha egyideig keserűen is kellett szemlélnie, hogy nagyratörő terveinek csak egy része valósulhatott meg, élete utolsó éveiben mégis elégtétellel tapasztalhatta, hogy az általa felvetett kérdések közül sok minden újra napirendre került. De pusztán csak az, amit megvalósított (és amit a következő évek dogmatikus kultúrpolitikája — legalábbis egy időre — nem torzított el belőle) a közoktatás és a közművelődés olyan korszaknyitó nagy minisztere méltó utódjának mutatta be, mint amilyen eszményképe,

Eötvös József volt. Fáradságos munkája máris személytelenül, közös kinccsé válva olvadt be közéletünk és kultúránk egészébe s ma még csak alig mérhető fel az az örökség, amit ránk hagyott.

*

Többen álltunk ott ravatalánál, elfojtva feltörni akaró könnyeinket, akik, hogy ismét az Ő szép szavait idézzem, azt a „ritka barátságot” kaptuk Tőle, „amely mögött az ifjúkor tündéri fénye, fájdalma és ereje élt, s amelynek a nehéz évek adta tapasztalás, a valóság és az igazság ütközésének megannyi sebesülése sem törte meg erejét”. De sokan álltak ravatalánál olyanok is, akiket változatos életpályája későbbi állomásain vonzott maga köré, s tette ezt azokban a nehéz időkben is, amelyek nem mindig kedveztek az élet olyan intim szféráinak, ahová a pszichológusok a barátság érzelmét szokták elhelyezni.

Jól tudom, lehetségesek olyan barátságok is, amelyek csak nyugtatnak, gondokat, bánatokat felejtetnek, sőt elszakítanak a világtól. Őt a barátság is összekötötte a világgal, az egyes emberi sorsokat kísérő örömkön és fájdalomkon azt élte át, ami túlmutat az egyes embereken. Az élet teljessége iránti igénye szötte barátságait, hogy egész személyisége legszebb tulajdonságait ragyogtassa fel bennük: az összetartozás, a hűség, a szeretet és a fáradságot nem ismerő segítőkészség igényét. A barátság magyar klasszikusainak szép példái lebegtek szeme előtt, a Bessenyiek, a Csokonaiak, a Kazinczyak vagy a nyugatosok a barátság éthoszától is hevített alkotóműhelyei. Tőlük tanulta a jóban-rosszban kitartó barátságnak azt a ritka erényét, amelyről oly sok írásában tett vallomást, hogy most már őt magát is a barátság klasszikusai közé sorolhatjuk. A Radnótiról írt esszéinek és visszaemlékezéseinek (egy részüket annak idején épp a *Tiszatáj* közölte) és sok más egykori jóbarát-ról vagy idősebb pályatársról, közöttük Bartók Béláról Babits Mihályról, Bajcsy-Zsilinszky Endréről, Dési Huber Istvánról, Erdei Ferencről, Sík Sándorról, Szabó Pálról, Veres Péterről írt portréinak egy kitárulkozó szívből fakadt bensőséges lírája ezentúl azt az Ortutay Gyulát is minduntalan emlékezetünkbe idézi majd, aki most hozzájuk hasonló gazdag örökséget és beszédes példamutatásokat hátrahagyva kötött el „fényes, tiszta árnyaik” közé.

BARÓTI DEZSÓ

Szerkesztői asztal

Tiszatáj-estek Baján és Hajdúszoboszlón. A bajai Tanítóképző Főiskolán rendezett találkozón szerkesztőségünket Vörös László főszerkesztő és Olasz Sándor szerkesztő képviselte, a Szegeden élő alkotókat Tóth Béla író és Simai Mihály költő. (A főiskola hallgatói Annus József, Simai Mihály és Tóth Béla műveiből olvastak föl.) A hajdúszoboszlói Művelődési Központban Vörös László, lapunk főszerkesztője, Annus József főszerkesztő-helyettes, Olasz Sándor szerkesztő és Baka István költő találkozott az olvasókkal.

*

Irodalmunk külföldi népszerűsítésé-

nek újabb fontos állomása az a *finn Ady-kötet*, melyet nemrég Helsinkiből hozott szerkesztőségünknek a posta. A Hannu Launonen és Márk Tamás által válogatott könyv a Finn Oktatási Minisztérium, a helsinki magyar nagykövetség, az ottani egyetem magyar intézete és a Finn—Magyar Társaság támogatásával jelent meg.

*

A Költészet Napja alkalmából ünnepi irodalmi estet rendezett Szegeden, április 11-én a Bartók Béla Művelődési Központ. Az est vendége Juhász Ferenc Kossuth-díjas költő volt. Közreműködött Kass János grafikus és Nagy Attila színművész.